УДК 821.111(73)-3.09“19”

Ю.В. Лисанець

ФІЗІОЛОГІЧНІ АБЕРАЦІЇ В ОПОВІДАННІ Ф.С. ФІЦДЖЕРАЛЬДА «ЗАГАДКОВА ІСТОРІЯ БЕНДЖАМІНА БАТТОНА»

Постановка проблеми. Життя і творчість Френсіса Скотта Фіцджеральда, занурені у «ламані ритми, уривчасті мелодії, сінкопи й трагічні паузи» [1, с. 134] епохи джазу, були нескінченним джерелом епатажу і предметом обговорення у світських хроніках. Однак, ймовірно, одним із найбільш несподіваних літературних експериментів автора є оповідання «Загадкова історія Бенджаміна Баттона» (*The Curious Case of Benjamin Button*), опубліковане у травні 1922 року в журналі «Colliers». Згодом твір було включено до збірки «Історії джазової доби» (*Jazz Age Stories*), де письменнику вдалося відобразити «момент переходу Америки, яка була тісно пов’язана з XIX ст. <...> до Америки повоєнної, яка <…> стверджувала свободу дії, поведінки» [1, с. 135].

Огляд літератури. Медицина і художня література, їх точки перетину і площина взаємодії активно привертають увагу дослідників [2; 3; 5; 7; 8; 9; 10; 11]. Мета статті – дослідити особливості наративного конструювання гротескно-інверсованого дитинства в оповіданні «Загадкова історія Бенджаміна Баттона». Медичний дискурс художньої літератури як важливий ціннісно-світоглядний чинник є особливим способом оприявнення авторської свідомості в художньому тексті, що зумовлює актуальність дослідження. Наукова новизна розвідки полягає у тому, що у статті вперше аналізується один із найяскравіших літературних експериментів Ф.С. Фіцджеральда крізь призму історії медицини США, медичної деонтології і гротескного переосмислення фізіологічного перебігу життя людини як символічного уособлення соціокультурної норми. Практичне значення результатів дослідження зумовлюється можливістю використання їх у процесі вивчення закономірностей розвитку художньої прози США,

© *Ю.В. Лисанець, 2018*
http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.1322522

в удосконаленні змісту навчальних курсів з історії світової літератури ХХ століття. Теоретико-методологічну основу дослідження складають розвідки представників наратологічної концепції, яка передбачає комунікативне розуміння природи літератури, а також студії з теорії рецептивної естетики, що уможливлює аналіз художніх текстів у контексті взаємозалежності актів творення і сприймання, зосереджуючись на фігурі читача як активного учасника конкретизації змісту творів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перш за все варто звернути увагу на жанрово-стильові особливості оповідання «Загадкова історія Бенджаміна Баттона», зокрема, характер поєднання реалістичних і фантастичних елементів у наративі. Так, відзначаючи деяку категоріальну аморфність оповідання, К. Сассер пропонує розглядати твір Фіцджеральда як північноамериканський варіант магічного реалізму [12, с. 181]. В оповіданні розгортається наратив життя героя у зворотному напрямку: Бенджамін Баттон народжується у семидесятирічному віці свідомою людиною і з кожним днем молодіє. У передмові до оповідання автор зазначає, що його надихнув на написання вислів Марка Твена про те, що найкраща частина життя, на жаль, припадає на початок життєвого шляху, а найгірша – на його кінець. Відтак, Фіцджеральд вирішив вдатися до експерименту з фізіологічного моделювання життя людини «in a perfectly normal world» («в ідеально нормальному світі» – *тут і далі переклад з англійської мови наш – Ю.Л.*) [6, I]. Прикметним є й той факт, що оповідання було опубліковане через 6 місяців після народження доньки Фіцджеральдів, тож досвід батьківства також міг послугувати базисом для сюжету твору. Переосмислення Фіцджеральдом фізіології дитинства, дорослішання і старіння незмінно супроводжується гротескними комбінаціями реального і фантастичного, комічного і трагічного, що знаходять відображення одразу на декількох рівнях твору, а саме на рівні символу, образу і мотиву.

Гетеродієгетичний наратор в екстрадієгетичній ситуації, граматично виявлений як виклад від першої особи [4, с. 66], перебуває поза межами викладеної історії з одночасним оприявненням себе

як джерела інформації, однак утримується від будь-яких оцінних суджень, надаючи читачеві автономію у формуванні власної точки зору: «I shall tell you what occurred, and let you judge for yourself» («Я розкажу вам, що сталося, а там вже судіть самі») [6, с. 2]. Оповідання відкривають роздуми наратора з приводу ролі медицини у житті американського суспільства. На початку твору оповідач пригадує принцип самодостатності («the self-reliance principle»), який превалював у США XIX століття – в епоху становлення і упорядкування системи охорони здоров'я як інституту: «As long ago as 1860 it was the proper thing to be born at home» («У 1860 році ще вважали, що з'являтися на світ слід вдома») [6, с. 2]. Натомість, оповідь наратора спроектована з позицій сучасності, з іронією виявляючи трансформацію ролі медицини: «At present, so I am told, the high gods of medicine have decreed that the first cries of the young shall be uttered upon the anaesthetic air of a hospital, preferably a fashionable one» («В наш час, як кажуть, небесні божества медицини постановили, що перші крики новонародженого повинні прозвучати в анестезованому середовищі лікарні, бажано фешенебельної») [6, с. 2]. Всупереч загальноприйнятому звичаю приймати пологи вдома, батьки Бенджаміна вирішують звернутися до лікарні: «So young Mr. and Mrs. Roger Button were fifty years ahead of style when they decided, one day in the summer of 1860, that their first baby should be born in a hospital» («Отже, молоді містер і місіс Роджер Баттон випереджали моду на п'ятдесят років, коли одного дня влітку 1860 року вони вирішили, що їх перша дитина повинна народитися в лікарні») [6, с. 2]. Наратор називає цей вчинок анахронізмом, натякаючи, що саме це відхилення від тогочасної соціокультурної норми могло призвести до фізіологічних аберацій дитинства головного героя: «Whether this ***anachronism*** had any bearing upon the astonishing history I am about to set down will never be known» («Ми ніколи не дізнаємося, чи вплинув цей ***анахронізм*** на дивовижну історію, яку я збираюся вам розповісти») [6, с. 2]. Прикметно й те, що історія Бенджаміна Баттона розпочинається у 1860 році – у період, який автор підкреслено визначає як «передвоєнний» («ante-bellum») [6, с. 2], тобто напередодні Громадянської

війни США. Отже, народження протагоніста відбувається на порозі карколомних трансформацій американського суспільства. Інакше кажучи, гротескні аномалії розвитку Бенджаміна символізують необоротні зміни у способі життя і світогляді американців протягом «буремних двадцятих», а також заклик автора до перегляду і переоцінки усталених норм і суспільних уявлень про норму. Таким чином, гротескна інверсія дитинства як символ – це своєрідна інтерпретативна стратегія художнього тексту, яка запрошує читача до «висотування» смислів, дослідження можливих значень і розкодування авторського повідомлення.

Яскравим втіленням гротескних аберацій дитинства постає образ протагоніста, який від народження вміє розмовляти: «The old man looked placidly from one to the other for a moment, and then suddenly spoke in a cracked and ancient voice. «Are you my father?» he demanded. Mr. Button and the nurse started violently» («Старий спокійно перевів погляд, а потім раптом заговорив старечим голосом: «Ти мій батько?» – запитав він. Містер Баттон і медсестра підскочили від несподіванки») [6, с. 5]. Інверсована репрезентація дитинства і старіння реалізується у промовистих фізіологічних деталях. Наприклад, темп, у якому живе Бенджамін від самого дитинства, отримує дефініцію «***stiff-jointed***» («***заклякло-суглобовий***») [6, с. 11]. Граючи у рухомі ігри, головний герой побоюється, що «у разі перелому його ***старечі кістки*** вже ніколи не зростуться» («in case of a fracture his ***ancient bones*** would refuse to knit») [6, с. 12]. Аномальні трансформації тіла Бенджаміна зображені у химерній єдності з побутовими проблемами героя, такими як вступ до університету, гра у футбольній команді і т.д. Парадоксальність життя героя сягає апогею, коли він починає ходити до дитячого садочка одночасно із власним онуком: «Five years later Roscoe's little boy had grown old enough to play childish games with little Benjamin <…> Roscoe took them both to kindergarten on the same day» («Через п'ять років син Роско достатньо виріс для того, щоб гратися з маленьким Бенджамінам <…> Роско віддав їх обох до дитячого садочка в один і той же день») [6, с. 28].

Слід зазначити, що у перших двох розділах фокалізатором оповіді виступає батько Бенджаміна, що забезпечує комічний ефект і утримує читача в напрузі, поступово розкриваючи деталі «загадкової історії». Натомість, у решті розділів фокус наратії зміщується, і читач спостерігає за трансформацією світовідчуття протагоніста, який проживає життя у зворотному напрямку. За рахунок зміни фокалізатора автору вдалося спроектувати наративну траєкторію аж до згасання свідомості героя у немовлячому забутті – прямування Бенджаміна у зародкове «Ніщо»: «Then it was all dark, and his white crib and the dim faces that moved above him, and the warm sweet aroma of the milk, faded out altogether from his mind» («Тоді все стало темним, і його біле ліжечко та розмиті обличчя, що рухались над ним, і теплий солодкий аромат молока, − все безслідно стерлося з його свідомості») [6, с. 30].

Гротескної карикатуризації набувають і образи медичних працівників, які виявляються абсолютно безпорадними, коли стикаються з таким незвичайним клінічним випадком: «At this a look of utter terror spread itself over the girl's face» («При цьому на обличчі дівчини з'явився вираз невимовного жаху») [6, с. 4]. У розмові з лікарем не йде мова про діагностику чи лікування стану новонародженого – натомість, д-р Кін переймається лише власною репутацією: «Do you imagine a case like this will help my professional reputation?» («Ви уявляєте, як цей випадок відобразиться на моїй професійній репутації?») [6, с. 3]. Наратор також іронізує з приводу антисептичних заходів у лікарні другої половини XIX століття: «…he saw Doctor Keene, the family physician, descending the front steps, rubbing his hands together with a washing movement – as all doctors are required to do by the ***unwritten ethics of their profession***» («...він побачив доктора Кіна, сімейного лікаря, який спускався сходами, потираючи руки зворотно-поступальними рухами – так, як всі лікарі зобов'язані робити за ***неписаною етикою своєї професії***») [6, с. 3]. Так, праці І.Ф. Земмельвейса (1818 – 1865) – основоположника асептики, – на жаль, не отримали визнання за його життя, а Дж. Лістер опублікував статтю «On the Antiseptic Principle in the Practice of Surgery» в журналі

«Lancet» лише у 1867 році. Отже, у 1860 році поняття знезараження у клінічному середовищі все ще було у зародковому стані, і процедура стерилізації рук не сприймалася медичним персоналом всерйоз, а була радше химерним нововведенням.

Гротеск на рівні мотиву спостерігаємо у поведінці оточення Бенджаміна, яке виявляє настільки радикальну й беззаперечну прихильність усталеним соціокультурним нормам, що категорично відмовляється прийняти і зрозуміти дивовижний стан героя, натомість намагаючись «втиснути» його у рамки «нормального» перебігу життя людини. Ще у лікарні розпочинаються абсурдні спроби підлаштувати «нестандартного» новонародженого до умов пологої палати: «…partly ***crammed*** into one of the cribs, there sat an old man apparently about seventy years of age» («частково ***втиснутий*** нижньою частиною тулуба в колиску, у палаті сидів старий чоловік, якому, вочевидь, було близько семидесяти років») [6, с. 5]. Батько Бенджаміна, одержимий соціальним статусом, примушує семидесятирічного сина носити дитячий одяг, фарбувати волосся і бавитися іграшками. Подібним чином реагує дружина героя, обурюючись з приводу омолодження чоловіка і закидаючи йому «умисну» відмову від старіння: «If you've made up your mind to be different from everybody else, I don't suppose I can stop you, but I really don't think it's very considerate <…> You're simply stubborn. You think you don't want to be like any one else» («Якщо ти вирішив відрізнятися від усіх інших, я не думаю, що зможу зупинити тебе, але я дійсно думаю, що це не дуже обачно <...> Ти просто впертий. Ти не хочеш бути таким, як усі») [6, с. 22]. Син Бенджаміна також переконаний, що батько може контролювати фізіологічний перебіг свого життя, і вбачає у його омолодженні не що інше, як недоречний нонконформізм: «…you better turn right around and start back the other way. This has gone too far to be a joke. It isn't funny any longer» («…ти краще припини і дай задній хід. Цей жарт зайшов занадто далеко. Це вже не смішно») [6, с. 25].

Герой поступово усвідомлює, що простіше вдавати слідування нормі, аніж боротися з нею: «One day he brought home a rattle and, giving it to Benjamin, insisted in no uncertain terms that he should «play

with it,» whereupon the old man took it with – a weary expression and could be heard jingling it obediently at intervals throughout the day» («Одного разу він приніс додому брязкальце і, віддавши його Бенджаміну, наполягав на тому, що він повинен «гратися з ним», після чого старий чоловік взяв брязкальце з утомленим виразом обличчя і слухняно торохтів ним із певною періодичністю протягом дня») [6, с. 10]. Усе своє життя Бенджамін змушений вдаватися до гротескного маскування, переходячи у «зручні» ступені спорідненості з найближчими родичами: «Roger Button was now fifty, and he and his son were more and more companionable − in fact, since Benjamin had ceased to dye his hair (which was still grayish) they appeared about the same age, and could have passed for brothers» («Роджеру Баттону було вже п'ятдесят, і батько з сином тепер набагато більше підходили один одному за віком − дійсно, з того часу як Бенджамін перестав фарбувати волосся (у якому все ще пробивалася сивина), вони здавалися ровесниками і їх цілком можна було б прийняти за братів») [6, с. 15]; «And another thing», continued Roscoe, «when visitors are in the house I want you to call me "Uncle" – not "Roscoe," but "Uncle," do you understand? It looks absurd for a boy of fifteen to call me by my first name. Perhaps you'd better call me "Uncle" all the time, so you'll get used to it» («І ще одна річ, – продовжував Роско, – коли у нас гості, я хочу, щоб ти називав мене дядьком − не Роско, а "дядько", розумієш? Абсурдно, коли мене кличе по імені п'ятнадцятилітній хлопець. Можливо, тобі навіть краще постійно називати мене "дядьком", щоб звикнути до цього») [6, с. 25]. Прикметно, що загадковий стан протагоніста в цілому не заважає йому досягти успіху в житті: Бенджамін робить блискучу кар'єру під час іспансько-американської війни, виводить компанію батька на якісно новий рівень, одружується з першою красунею штату, − що свідчить про те, що проблема відхилення від усталеної норми існує лише у сприйнятті оточуючих.

Висновки. Таким чином, радикальне спотворення фізіологічної норми в оповіданні «Загадкова історія Бенджаміна Баттона» забезпечує максимальне загострення конфлікту між традиційним світовим порядком XIX століття і динамізмом культурної епохи 1920-х років.

Гротескні аномалії розвитку Бенджаміна символізують незворотні зміни в способі життя і світогляді американців протягом «буремних двадцятих», а також заклик автора до критичного переосмислення суспільних уявлень про норму. Вдаючись до зображення гротескних аномалій дитинства і перебігу життя головного героя, Ф.С. Фіцджеральд діагностує важливі культурні зміни в американському суспільстві початку XX століття, висміює неготовність і відмову соціуму їх визнавати, а також прогнозує народження нового світогляду, що прагне подолати усталені канони та вийти за межі звичного.

Література

1. Денисова Т. Н. Історія американської літератури. НАН України, Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2012. 487 с.
2. Лисанець Ю.В. Медичний дискурс художньої прози у колі сучасних літературознавчих досліджень. Актуальні питання розвитку філологічних наук у XXI столітті: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 23-24 березня 2018 р.). Одеса: Південноукраїнська організація «Центр філологічних досліджень», 2018. С. 26–29.
3. Лисанець Ю.В. Медичний дискурс художньої прози як об'єкт теорії рецептивної естетики. Україна і світ: діалог мов та культур: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 11-13 квітня 2018 р.). Київ: КНЛУ, 2018. С. 494–496.
4. Мацевко-Бекерська Л. В. Типологія наратора: комунікативні аспекти художнього дискурсу. Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського: збірник наукових праць. Т. 4. Вип.8. Філологічні науки. Миколаїв: МНУ ім. В. О. Сухомлинського, 2011. С. 64–70.
5. Engelhardt D. Arzt und Patient in der Literatur: Erfahrungen und Perspektiven eines interdisziplinären Seminars an der Universität Heidelberg. Heidelberger Jahrbücher. 1981. 25. S. 147–164.
6. Fitzgerald F. S. The Curious Case of Benjamin Button. Claremont, CA: Coyote Canyon Press, 2008. 108 p.
7. Jones A. H. Images of physicians in literature: Medical Bildungsromans. The Lancet. 1996. 348(9029). P. 734–736.

8. Lysanets Yu. Doctors' Images in Ray Bradbury's Chrysalis. Modern Philological Research: A Combination of Innovative and Traditional Approaches: Conference Proceedings, April 27–28, 2018. – Tbilisi : Baltija Publishing 2018. P. 7–9.
9. Markel H. Reflections on Sinclair Lewis's Arrowsmith: The great American novel of public health and medicine. Public Health Rep. 2001. 116(4). P. 371–375.
10. McLellan F. Literature and medicine: physician-writers. The Lancet. 1997. 349 (9051). P. 564–567.
11. Posen S. The portrayal of the physician in non-medical literature − favourable portrayals. J R Soc Med. 1993. 86(12). P. 724–728.
12. Sasser K. «The Magical Realist Case for "Benjamin Button"». The F. Scott Fitzgerald Review. 2010. Vol. 8. P. 181–207.

Анотація

Ю.В. Лисанець. Фізіологічні аберації в оповіданні Ф. С. Фіцджеральда «Загадкова історія Бенджаміна Баттона»

У статті досліджено особливості наративного конструювання гротескно-інверсованого дитинства в оповіданні «Загадкова історія Бенджаміна Баттона» Ф.С. Фіцджеральда. Дослідження здійснене із застосуванням наратологічного методу, який передбачає комунікативне розуміння природи літератури, та методу рецептивної естетики, що уможливлює аналіз художніх текстів у контексті взаємозалежності актів творення і сприймання, зосереджуючись на фігурі читача як активного учасника конкретизації змісту творів. Наукова новизна розвідки полягає у тому, що у статті вперше аналізується один із найяскравіших літературних експериментів Ф.С. Фіцджеральда крізь призму історії медицини США, медичної деонтології і гротескного переосмислення фізіологічного перебігу життя людини як символічного уособлення соціокультурної норми. У статті виокремлено гротескні аберації дитинства Бенджаміна Баттона на різних рівнях художнього тексту: на рівні символу, образу і мотиву. Розглянуто наративні механізми втілення авторських інтенцій переосмислити, кинути виклик і підірвати авторитет усталених норм і суспільних уявлень про норму. Відзначено, що радикальне спотворення фізіологічної норми в оповіданні «Загадкова історія Бенджаміна Баттона» забезпечує максимальне загострення конфлікту між традиційним світовим порядком XIX століття і динамізмом «буремних

двадцятих», прогнозуючи народження нового світогляду, що прагне подолати усталені канони і вийти за межі звичного.

Ключові слова: літературно-медичний дискурс, проза США, «буремні двадцяті», наратор, гротеск, соціокультурна норма.

Аннотация

Ю.В. Лисанец. Физиологические аберрации в рассказе Ф.С. Фицджеральда «Загадочная история Бенджамина Баттона»

В статье исследованы особенности повествовательного конструирования гротескно-инверсированного детства в рассказе «Загадочная история Бенджамина Баттона» Ф.С. Фицджеральда. Исследование выполнено с применением нарратологического метода, который предполагает коммуникативное понимание природы литературы, а также метода рецептивной эстетики. Научная новизна исследования заключается в том, что в статье впервые анализируется один из самых ярких литературных экспериментов Ф.С. Фицджеральда сквозь призму истории медицины США, медицинской деонтологии и гротескного переосмысления физиологического течения жизни человека как символического олицетворения социокультурной нормы. В статье выделены гротескные аберрации детства Бенджамина Баттона на разных уровнях художественного текста: на уровне символа, образа и мотива. Рассмотрены нарративные механизмы воплощения авторских интенций переосмыслить, бросить вызов и подорвать авторитет устоявшихся норм и общественных представлений о норме. Отмечено, что радикальное искажение физиологической нормы в рассказе «Загадочная история Бенджамина Баттона» обеспечивает максимальное обострение конфликта между традиционным мировым порядком XIX века и динамизмом «бурных двадцатых», прогнозируя рождения нового мировоззрения, стремящегося преодолеть устоявшиеся каноны и выйти за пределы привычного.

Ключевые слова: литературно-медицинский дискурс, проза США, «бурные двадцатые», рассказчик, гротеск, социокультурная норма.

Summary

Yu.V. Lysanets. Physiological Aberrations in The Curious Case of Benjamin Button by F. S. Fitzgerald

The article focuses on the features of narrative designing the grotesquely inverted childhood in The Curious Case of Benjamin Button by F.S. Fitzgerald. The research is conducted with the use of narratological method, which involves

communicative understanding of the nature of literature, and the method of receptive aesthetics, which enables the analysis of artistic texts in the context of the interdependence of writing and reception, focusing on the figure of the reader as an active participant of literary interpretation. The scientific novelty of the research consists in the fact that the article is the first attempt to study one of the most striking literary experiments of F.S. Fitzgerald through the prism of the history of medicine in the United States, medical deontology and grotesque rethinking of the physiological course of human life as a symbolic embodiment of the socio-cultural norm. The article distinguishes the grotesque aberrations of Benjamin Button's childhood at different levels of the literary text: at the level of the symbol, the image and the motive. The narrative mechanisms of the author's intentions have been considered: to rethink, challenge and undermine the authority of the established norms and social perceptions of the norm. It has been noted that radical distortion of the physiological norm in The Curious Case of Benjamin Button provides the maximum aggravation of the conflict between the traditional world order of the 19th century and the dynamism of the Roaring Twenties, predicting the birth of a new outlook that seeks to overcome the entrenched canons and go beyond the usual.

Keywords: literary and medical discourse, the U.S. prose, the Roaring Twenties, narrator, grotesque, socio-cultural norm.

Інформація про автора

Лисанець Юлія Валеріївна **–** кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов з латинською мовою та медичною термінологією, ВДНЗУ «Українська медична стоматологічна академія», вул. Шевченка, 23, м. Полтава, м. Полтава, 36011; https://orcid.org/0000-0003-0421-6362